
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

СТАТИИ

Дафина ГЕНОВА

СМЕШНОТО И СЕРИОЗНОТО ВЪВ ВИЦА

The article focuses on structural and functional aspects of the joke text that serve the primary communicative goal of the joke: to amuse. Incongruity and script opposition are the two abstract notions used to explicate humor in the joke text. When humor is explained from a sociological perspective, incongruity and script opposition are only the means, but not the cause of verbal humor. From such a perspective, the cause of humor is sought in the broader social context of the joke that is not necessarily verbally stated. The ambiguous and paradoxical nature of humor in jokes is also commented on, as well as the fuzzy boundary between the humorous and the serious.

1. Въведение

Съществуват стотици теории за хумора, но ясна и общоприета дефиниция за него все още няма. Причината е, че хуморът като лаическа категория включва различни подкатегории, които често са неразличими една от друга, тъй като имат размити граници (fuzzy concepts). Казвам “подкатегории”, тъй като в англоезичните изследвания върху хумора, според Атардо (1994: 4–7, 2002), Раскин (1985) и Апте (1985), хумор е основният термин, който се използва от лингвисти, психолози, антрополози и социолози за означаване на обект, събитие, действие или ситуация, които забавляват или предизвикват смях. *Комичното* като термин не се използва от лингвисти, психолози и антрополози, но се среща в някои социологични изследвания, като напр. в това на Билиг (2005: 118),

в което авторът го противопоставя на “свръхсериозното” (“the ultra-serious”). Социологът Питър Бъргър (1997: 4) също използва **комичното в опозиция на сериозното и като синоним на хумористичното, смешното и нелепото** (the humorous, the laughable and the ludicrous). За Бъргър семантичното поле на хумора включва добронамерения хумор, трагикомедията, остроумието и сатирата. Според Фройд (1975/1905) комичното е подкатегория на онова, което наричаме хумор днес, и под него той разбира невербален хумор като фарс, клоунски номера и груби шеги от рода на слагане на динена кора на някого, за да се подхлъзне. Комичното се използва и като по-тясна естетическа категория в опозиция с трагичното. В настоящата статия *хумор* се използва като синоним на *смешното*.

Вербалният хумор е три вида: хумор във вица и в по-дълги текстове, хумор в разговорната реч и спонтанен хумор под формата на спонтанни писмени и говорими грешки. Задължително е вербалният хумор да се разглежда поне от три гледни точки: когнитивна, лингвистична и социална. Тъй като вербалният (и невербалният) хумор е всепроникващ в ежедневието ни феномен, той се разглежда също така от антропологична, културологична, философска, политическа, емоционална, литературоведска, дори и от неврофизиологична гледна точка. Повечето от изследванията върху вербалния хумор през последните двадесет и пет години са фокусирани върху хумора във вица. Изключение не правят и българските изследователи на вербалния хумор като Добрева (1991, 1994), Станоев (2005), Димова (2006) и Генова (2005, 2010а, 2010б). В настоящата статия също се акцентира върху хумора във вица. Какви са причините? Преди всичко това, че вицът е удобен за анализ, тъй като е кратък и независим от контекста, поради което може да се възпроизвежда във всякаква ситуация. Вицът съдържа само един лесно разпознаваем хумористичен елемент за разлика от разказа и романа. Изследването на хумора в разговорната реч изисква по-голяма подготовка: събиране на корпус, транскрибиране, критерии за смешно изказване, фреквентност на смешните изказвания при събирането на корпус и др. Вицът се счита за фундаментална единица за хумор, но това не променя факта, че разговорната реч е естествената среда на вербалния хумор, както и индикатор за чувство за хумор като личностна характеристика. Хуморът в разговорната реч трябва да се счита за по-висша форма на хумор, тъй като в него се съчетават две умения – на разказвач на хумор и на създател на хумор. В действителност, повече се цени разказването на вицове

като личностна характеристика, отколкото се цени хуморът в разговорната реч.

2. Теории за хумора и структурни и функционални особености на текста на вица

Може да се твърди, че в англоезичните изследвания върху хумора най-многобройни са изследванията в областта на психологията, следвани от тези в областта на лингвистиката. Психологията не прави разграничение между вербален и невербален хумор: под хумор се разбира способността на човека да се забавлява. Въпросът е: “Кое е смешно, кое забавлява?” Отговорът на въпроса несъмнено не е еднозначен. Смешното не трябва да се търси във от човека, т.е. в нещата *per se*. Смешното не е и само ментално състояние на индивида. Смешното е в отношението на човека към нещата. То може да бъде социално обусловено: от социологична гледна точка вербалният и невербалният хумор се пораждат от нарушаването на социални норми и конвенции. Странният външен вид и поведение винаги предизвикват смях. Социологичното изследване на Къойперс (2006) върху вица сочи, че ако нарушението е незначително, вицът не е смешен. Ако нарушението на социалните норми и конвенции е много сериозно, вицът не разсмива, а обижда. Само когато нарушението е някъде по средата между двата полюса, вицът се възприема като смешен. Социологичните теории за хумора не акцентират върху текста на вица и неговите характерни особености, а върху расовите, етническите, половите и професионалните стереотипи или върху социалния контекст на вица, който по принцип не е експлицитно изразен. И по-специално, социологичните теории акцентират върху социалните последици на разказването на вица и как той влияе на междуличностните отношения. От социологична гледна точка вербалният хумор изпълнява най-често две основни функции: **да обединява и да разделя**.

Многобройните теории за хумора обикновено се свеждат до три типа: теорията за превъзходството на Хобс (1968/1651), теорията за неконгруентността на Шулиц (1976) и Сулс (1973, 1983), както и психоаналитичната теория за хумора на Фройд (1975/1905). Има и две лингвистични теории за хумора: семантичната теория за хумора (The Semantic Script Theory of Humor) на Раскин (1985) и общата теория за вербалния хумор (The General Theory of Verbal Humor) на Атардо и Раскин (1991). От трите нелингвистични теории най-многобройни са привържениците на теорията за неконгруентността. Теорията за неконгруентността е когни-

тивна теория за хумора и под неконгруентност се разбира сблъсъкът на две несъвместими перспективи по отношение на предмет, ситуация или концепт, отклонение от очакваното или две алтернативни значения, събрани заедно. Според Шулц “[н]еконгруентността обикновено се определя като конфликт между онова, което се очаква, и онова, което действително става във вица” (Шулц 1976: 12).

Според Нерхардт (1977) и Декърс и Батрам (1990) неконгруентността в поантата на вица е достатъчно условие вицът да е смешен; според Шулц (1976) и Сулс (1973, 1983) при неконгруентността трябва да има развързка (*incongruity-resolution*), за да бъде вицът смешен, докато за Оринг (1992, 2003) неконгруентността се основава на привидна, но не и на смислова връзка между двете несъвместими същности, формиращи неконгруентността, така че развързка във вица няма. Може би най-убедителното обяснение за развързка на неконгруентността в поантата на вица срещаме у Ричи (2004). Според него текстът на вица се състои от две части: **изграждаща част** (*build-up, set-up*) и **поанта** (*punchline*). Изграждащата част има две различни интерпретации: по-вероятна и достъпна за слушащия интерпретация и по-малко вероятна, недостъпна за него интерпретация. Поантата въвежда по-малко вероятната интерпретация, която **противоречи** на по-вероятната, но в същото време е **съвместима** с нея. Значението на поантата, от своя страна, е **съвместимо** с по-малко вероятната интерпретация на изграждащата част на вица (вж. Ричи 2004: 59). От гледна точка на теорията за неконгруентността структурно вицът се състои от две части – изграждаща част и поанта – но по отношение на хумора в него, от три: изграждаща част, неконгруентност и развързка.

В англоезичната литература върху хумора се изтъкват следните недостатъци на теорията за неконгруентността: (1) недостатъчно надеждни критерии за разграничаване на смешните от несмешните неконгруентности; (2) при абсурдните вицове (както и при някои други) няма развързка, тъй като една неконгруентност се заменя с друга и (3) терминът *неконгруентност* често се заменя с *противоречие, контраст, несъвместимост, противопоставяне, несъответствие, нелогичност, парадокс, преувеличение* и др. – факт, който до голяма степен го обезсмисля.

Хуморът във вица като начин на осмисляне на света има когнитивен, емоционален и физиологичен компонент. От когнитивна гледна точка хуморът се основава на неконгруентност (*incongruity*) или на едновременното частично съвпадане и противопоставяне на психологически

рамки (script overlap and script opposition) според семантичната теория за хумора на Раскин (1985), което намира израз вербално в текста на вица. Неконгруентността от своя страна може да премине в чувство – **веселие** (mirth) – ако реципиентът на вица се намира в игриво парателично (от гръцки *telos* – цел) състояние на съзнанието преди възприемането на неконгруентността, или бъде доведен до такова състояние от самата неконгруентност. Според теорията на Аптер (1989), съзнанието непрекъснато преминава от телично, ориентирано към цел, в парателично, неориентирано към цел състояние и обратно. Ако сме в парателично състояние, е възможно да погледнем от смешната страна дори и на едно погребение, но малцина биха се смяли, тъй като обществото санкционира смеха в подобна ситуация. Накрая чувството на веселие може да бъде последвано от физиологична реакция или от **смях**.

Освен структурните си компоненти – изграждаща част и поанта – текстът на вица се характеризира с **техники на смешното** в поантата на вица като: смяна на фигурата с фона, омаловажаване на същественото и изтъкване на несъщественото, погрешна логика, алюзия, аналогия, паралелизъм и др. Краткостта и имплицитността са също характеристики на вица. Много дългите вицове се срещат рядко: много дълга е само изграждащата част на вица, с което се цели постигане на *съспенс*. Информацията, предадена имплицитно, т.е. неизказаното във вица, е по-съществена за постигане на ефекта на смешното от информацията, предадена експлицитно. Повечето вицове имат **имплицитно послание** – макропропозиция – което се извежда от текста на вица като цяло и което най-често изразява общоприета истина. Например макропропозицията към текста на вица в (1) ще бъде: *По радиото и телевизията преобладават предавания, в които се утвърждава марксистко-ленинската идеология*, върху която всъщност вицът е изграден. Макропропозицията, като всяка прагматична изводимост, не е абсолютно фиксирана, а варира в определени граници за различните реципиенти на вица:

- (1) Гарабед ходи с доста измачкан панталон. В службата му правят приятелска забележка.
 - Другарю Гарабед, защо не си гладите панталоните?
 - Защото ме е страх, че ако включа ютията в контакта, и тя ще започне да предава за Ленин – отговорил Гарабед.

(Василев 1990: 52).

Неконгруентността и противопоставянето на психологически рамки са абстрактните понятия, чрез които се обяснява смешното във вица. Но смешното в много видове също така се базира и на имплицитни **расови, етнически, полови и професионални стереотипи**, които активират социалния контекст на интерпретация на вица. Интерпретацията на вица включва и **интенцията на разказвача на вица**, както и **реакцията на реципиента на вица**. Най-често интенцията на разказвача на вица има три комуникативни цели: **да забавлява, да обижда и да критикува индиректно**. От своя страна реципиентът на вица може погрешно да интерпретира интенцията на разказвача, но въпреки разминаването, реципиентът се забавлява, обижда се, приема или отхвърля индиректната критика. В Схема 1 са дадени в синтезиран вид структурните и функционалните характеристики на смешното (и сериозното) в текста на вица:

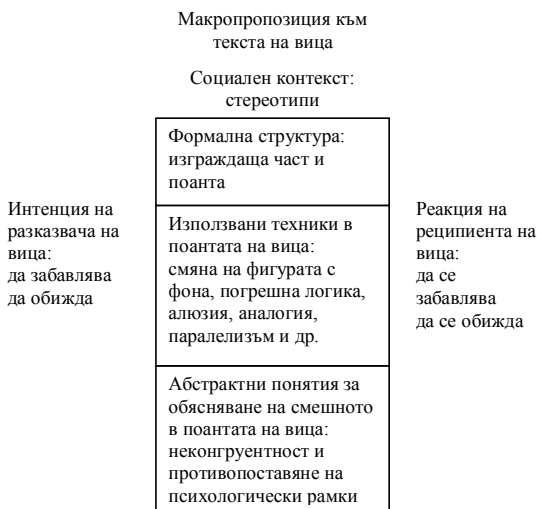

Схема 1: *Структурни и функционални характеристики на смешното (и сериозното) в текста на вица*

Двете лингвистични теории за хумора на Раскин (1985) и Атардо и Раскин (1991), както и теорията за неконгруентността, свеждат хумора във вица до характеристики на самия текст – противопоставяне на психологически рамки в поантата на вица при лингвистичните теории и

неконгруентност при теорията за неконгруентността (повече за лингвистичните теории за вербалния хумор вж. Генова 2005, 2010a). От социологична гледна точка, според Билиг (2004) неконгруентността и противопоставянето на психологически рамки не са нищо друго освен техники или средства за постигане на ефекта на смешното, но не и причина (към средствата спадат и изброените в Схема 1 по-конкретни техники в поантата на вица). За изследователите на хумора във вица от социологична гледна точка причина за смешното се търси не във формата, а в съдържанието на вица, както и в импликациите, които се извеждат от лингвистичния контекст на вица на прагматично равнище. За тях най-вероятната причина за хумора във вица, както вече бе посочено, е социална по същност – нарушаване на социална или морална договореност или конвенция.

3. Добронамерен и недобронамерен хумор

Странното е, че повечето изследователи на вербалния хумор насочват вниманието си преди всичко върху добронамерения хумор, като игнорират в същото време негативни форми на хумора като присмеха, сарказма и подигравката. Двете лингвистични теории за хумора напр. не подлагат на анализ скатологични, сексуални, расистки и сексистски вицове. Социологът Кристи Дейвис също изключва от своя анализ вицове, унижаващи Другия, като счита, че те са “нетипични” (Дейвис 1990: 6).

Много от изследванията върху вербалния хумор в областта на психологията също акцентират върху положителните му форми. Най-вероятната причина за това е новото направление в психологията, т.нар. позитивна психология. Вместо да гледа на човешката психика като на кипящ казан от инстинкти и желания – позицията на Фройд – привържениците на позитивната психология като Зелигман и Чиксентмихали (2000), Саловей et al. (2000) и Фредриксън (2003) твърдят – твърдение, подкрепено от емпирични изследвания – че позитивните емоции и преживявания като радост, удовлетвореност, весело настроение и интерес разширяват възгледите ни за света и ни помагат да осмислим по-добре живота си. Положителното въздействие на хумора – освобождаване от напрежение, креативност и приспособимост – също допринасят за психичното и емоционалното ни здраве.

За разлика от изследванията върху хумора във вица, изследванията върху хумора в разговорната реч акцентират както на положителните, така и на отрицателните му форми. Хоумс (2006) изследва хумора в

работна среда и установява, че той се използва негативно в две насоки: началниците използват репресивен хумор (*repressive humor*), за да запазят властта си, а подчинените използват оспорващ хумор (*contestive humor*) като предизвикателство към властта. Помежду си подчинените използват положителен хумор, за който авторката използва термина “подкрепящ” (*supportive humor*). В работна среда хуморът се използва също така за конструирането и договарянето на професионална и полова идентичност. Според Швьобел et al. (2007: 254) ироничният сарказъм е типична употреба на иронията. Той не е толкова конфронтационен, колкото директната критика, но все пак е критика. Изследване на Грийнгрос и Милър (2008) сочи, че и двата пола (жените по-рядко от мъжете) използват хумор, за да унижат и обидят съперниците си при сексуална връзка. По-ранно изследване на Козер (1960) сочи, че лекарите пък използват негативен хумор, за да накарат пациента да замълчи, когато той/тя знае повече за състоянието си от своя гледна точка.

Що се отнася до расистките, етническите и сексистските вицове, изследователите на хумора също не са на едно мнение. Според Дейвис (1998), разказвачът на етнически вицове не влага в тях истинска агресия, а само си играе с нея. За Ричи (2005) агресията в тези вицове е символична, но според други изследователи етническите вицове могат да унижават и обиждат. Според Билиг (2005: 167), типичните агресивни вицове дори не се базират на стереотипи, а на насилие. Както е указано в Оринг (2003), при карикатурата се използват същите техники на хумора като във вица: алюзия, аналогия, ирония, преувеличение и др. от неонацистка група за индиректно изразяване на омраза и насилие. Вицовете за блондинки са също двузачно интерпретирани. Според феминистки изследователки на хумора тези вицове са обидни не само за блондинките, но за жените изобщо. Блондинките в текста на вица са или глупави, или сексуално лесно достъпни, или и двете. От феминистична гледна точка блондинките са стереотипизирани като глупави и сексуално леснодостъпни, защото мъжете очакват жените да бъдат едновременно невинни и опитни в секса. Тъй като от социологична гледна точка голяма част от вербалния хумор се базира на отношението властимащи - властнямащи, включително и при вица – местното население спрямо имигрантите, началниците спрямо подчинените, мъжете спрямо жените – хуморът се използва по-често, за да се знае кой кой е, и по-рядко с интенцията да забавлява заради самото забавление.

Интерпретацията на вица се характеризира с двузначност (ambiguity) на много равнища. Преди всичко двузначността е структурна: неконгрунтността или противопоставянето на психологически рамки в поантата на вица водят до реинтерпретация на изграждащата част на вица. За да се стигне до структурна двузначност, често в поантата на вица се използва семантична, синтактична и прагматична двузначност (под “прагматична двузначност” разбирам случаите, когато поантата на вица изисква реинтерпретация на речев акт). Структурната двузначност може да бъде и в резултат на две различни гледни точки върху една и съща ситуация (situational ambiguity). Двузначно се интерпретира също така и интенцията на разказвача на вица, тъй като интенцията като ментално състояние най-често не е лингвистично кодирана. С други думи, интерпретацията на вица зависи от това, кой разказва вица, с каква комуникативна цел и в какъв контекст. Например, ако реципиентът на вица в (2) не познава разказвача, вицът се интерпретира двузначно: (а) антинацистска интерпретация, която осъжда отношението на нацистите към евреите по време на Втората световна война, и (б) антисемитска интерпретация, която утвърждава антисемитизма:

- (2) Носи се слух, че нацистите ще избият всички евреи и всички бръснари. Една вечер, в едно питейно заведение група граждани се опитват да проумеят чутото. Накрая един от тях пита: – Що за глупост? Откъде накъде всички бръснари?

Двузначността на вица е не само по отношение на структурата, лингвистичната двузначност в поантата на вица и интенцията на говорещия. Двузначност има и по отношение на опозицията сериозно – смешно. По презумпция вицовете не спадат към сериозния дискурс, но тъй като рязко разграничение между сериозното и смешното няма, несериозният начин на комуникация във вица може да се използва за предаване на достоверна информация. Типичният виц за предаване на достоверна информация е тоталитарният виц, който експлицитно и имплицитно казваше истини за тоталитарната държава. Всъщност, тоталитарните вицове са най-близо до сериозния дискурс, докато абсурдните вицове са най-отдалечени от него.

4. Смешното и сериозното в тоталитарния виц

При тоталитарната държава в България една партия се беше сляла с държавата и контролираше изцяло политическия, икономическия, социалния, религиозния и дори личния живот на гражданите. Тъй като свобода на словото не съществуваше, апокрифният политически виц изпълняваше особена функция, нямаща аналог в демократичното общество – тоталитарният виц директно и индиректно коментираше, не одобряваше, критикуваше и заклеймяваше най-разпознаваемата характеристика на системата: разминаването между партийна идеология и действителност (в демократичното общество политическият виц се надсмива на отделни политици, но не и на политическата система). Репресивността на комунистическия режим, постоянният недостиг на пазара на стоки от първа необходимост, привилегиите и некомпетентността на партийната номенклатура също бяха прицел на устния политически виц. Ето и някои примери:

- (3) По радиото слушам, че нашето производство на масло, мляко, месо и яйца постоянно се повишава. Но хладилникът ми е винаги празен. Можете ли да ми дадете някакъв съвет?
– Да пъхнете щепсела на хладилника в контакта на радиото!
(Славов 1991: 205)
- (4) – Каква е разликата между политическия и сексуалния виц?
– Най-малко пет години.
(Славов 1991: 16)
- (5) Един гражданин се записал за ред за кола. Казали му да се обади след... десетина години.
– Преди или след обяд? – попитал той.
– Вие подигравате ли се с нас? – отвърнала чиновничката. –
Защо ви е да знаете точно в кой час ще получите кола?
– Записал съм се за поправка на бойлера за същото време. Искам да знам кога да чакам техника и кога да отида да получа колата.
(Славов 1991: 157)
- (6) По въпроса за изграждането на социализма теорията и практиката непрекъснато се обогатяват.
Маркс и Енгелс доказват, че комунистическото общество може да се построи във всички страни на света.

Ленин доразвива тази грандиозна теория. Той практически доказва, че комунизмът като блаженство на хората може да се построи само в една страна.

Хонекер допълва лениновата прогноза. На местна почва той доказва, че комунизмът фактически може да се построи в половин страна.

Тодор Живков развива по-нататък тази теория. С редица новаторски подходи той доказва, че комунизмът може да се осъществи само в едно селище, в случая Правец.

Чаушеску отиде по-далече. Той доказа, че комунизмът може да се построи само в едно семейство.

(Василев 1990: 177; вицът е записан през 1988 г.)

Както вече бе посочено, едно от обясненията за хумора във вица е неконгруентността в поантата на вица и нейната развръзка. Парадоксалното е, че при тоталитарната държава особена креативност при сътворяването на неконгруентност не се изисква, тъй като действителността изобилства на неконгруентности, както се вижда и от вицовете в (3), (4), (5), и (6). Тоталитарният виц често е нихилистичен, дори безнадежден. Човек често се чуди дали това, което чува, е виц, или грубата реалност, както е напр. в следния, състоящ се от едно изречение, виц: “Те ни лъжат, че ни плашат – ние ги лъжем, че работим”. Другояче не би могло и да бъде, тъй като вицът не е само начин на комуникация, но и начин на осмисляне на света, в който живеем - обективен, социален и личен. При комунистическия режим инакомислието се наказваше, отделната личност се обезличаваше, а отговорността беше колективна, т.е. никаква. Партията-държава, която приемаше бъдещето за реалност и изискваше безпрекословна преданост към себе си, за мнозина насаждаше човеконенавистна идеология. Според Марков тя “ограничава[ше], потиска[ше], деформира[ше], използва[ше] и унищожава[ше] човека” (Марков 1990: 168).

По времето на комунизма в България официално цензура нямаше, но главните редактори на периодичния печат, в това число и на “Стършел”, следваха неотклонно инструкциите на комунистическата партия и не позволяваха нищо да се появява във вестниците, което да компрометира системата. И наистина, измежду всичките вицове, публикувани в “Стършел” през 1960 г., няма нито един политически виц. Официално цензура нямаше, но имаше автоцензура, която не беше нищо друго освен ком-

промис със себе си и в най-добрия случай критика не в прав текст, а между редовете.

5. Анализ на хумора в по-дълги текстове и в разговорната реч

Както вече беше отбелязано, преобладаващи са изследванията върху хумора във вица от различни гледни точки, по-малко са лингвистичните изследвания върху хумора в разговорната реч и най-малко са изследванията на вербалния хумор в по-дълги текстове като разказа и романа. Изследването на Клопики (1987) върху хумора в разказа сочи, че има само количествена, но не и качествена разлика между хумора във вица и хумора в разказа – една поанта във вица и много поанти в разказа. Като методология Клопики използва семантичната теория за хумора на Раскин (1985) и анализът се свежда до редуцирането на текста до противопоставяния на психологически рамки. Специфичното при разказа е, че някои от опозициите са в рамките на няколко изречения, но има и опозиция към целия разказ. Монографията на Атардо *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis* (2001) е единственото засега изследване на хумора върху текстове, по-дълги от разказа. Според автора вицът се характеризира с поанта, докато романът се характеризира със смешни изказвания (jab lines), които, за разлика от вица, не прекъсват дискурса и не водят до реинтерпретация на предхождащия текст – позиция, различаваща се от тази на Клопики.

Преди демократичните промени в България през 1989 г. имаше хубави апокрифни политически вицове, но за тях не само че бе немислимо да се пише, но бе и немислимо вицовете да бъдат публикувани. Парадоксалното е, че сега, когато има пълна свобода на словото (е, не съвсем), хубави политически вицове почти няма. Коя е причината? Според Дейвис (1990), наличието на относително потисничество (relative oppressiveness) се изтъква като благоприятен фактор при сътворяването на хубави вицове, включително и на политически. Самият Джордж Майкс, унгарски имигрант в Англия отпреди Втората световна война и автор на много книги, в които добронамерено осмива англичаните, пита за еврейския хумор след създаването на Израел през 1948 г.: “Какво се случи с еврейския хумор?” Причината за изчезването на самоиронията в еврейския хумор в Израел, след като евреите престават да бъдат потисната малцинствена етническа група, несъмнено е същата.

Както вече беше посочено в началото на статията, трудности при изследването на вербалния хумор в разговорната реч има, но именно

при разговорната реч – естествената среда на вербалния хумор – се разкрива неговата парадоксална същност: да събира и да разделя, да подкрепя и да оспорва, да потушава конфликт, но и да го предизвиква, да забавлява и да обижда, да е игроват, но и да дава оценка и да критикува. Да се надяваме, че скоро в българското изследователско пространство ще се появят и изследвания върху хумора в разговорната реч.

ЛИТЕРАТУРА

Апте 1985: Apte, M. L. *Humor and Laughter: An Anthropological Approach*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Аптер 1989: Apter, M. J. *Reversal theory: motivation, emotion and personality*. London: Routledge.

Атардо 1994: Attardo, S. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Атардо 2002: Attardo, S. Humor, irony and their communication: From mode adoption to failure of detection. In: Anolli, Luigi, Ciceri, Rita, Riva, Giuseppe (eds.), *Say Not to Say: New Perspectives on Miscommunication*. Amsterdam: IOS Press, 159–179.

Атардо 2002: Attardo, S. *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Атардо 1991: Attardo, S. and Raskin, V. Script Theory Revis(it)ed: Joke Similarity and Joke Representation Model. *Humor: International Journal of Humor Research*, Vol. 4 (3-4), 223–347, 1991.

Билиг 2005: Billig, M. *Laughter and Ridicule: Towards a Social Critique of Humour*. London: SAGE Publications Ltd.

Бъргър 1997: Berger, P. L. *Redeeming Laughter: The Comic Dimension of human Experience*. New York and Berlin: Walter de Gruyter.

Василев 1990: Василев, К. (съст.). *45 години вицове: Смехът срещу насилието*. София: УИ “Климент Охридски”.

Генова: 2005: Генова, Д. Комуникативни стратегии при разказването на вицове. В: ред. Ценка Иванова et al. *Комичното в културата на сърби и българи*. Ниш: Издателство на Нишкия университет, с. 35–43.

Генова: 2010а: Genova, D. Humor in Jokes and its Interpretation. *Съпоставително езикознание*, (1), 24–42.

Генова 2010б: Genova, D. *It's a Serious Thing, Humor*. A Coursebook (под печат).

Грийнгрос и Милър 2008: Greengross, G. and Miller, G. F. Dissing Oneself versus Dissing Rivals: Effects of Status, Personality and Sex on the Short-Term and Long-Term Attractiveness of Self-Deprecating and Other-Deprecating Humor. *Evolutionary Psychology*, 6 (3), 393–408.

Димова: 2006: Димова, А. *Вицът като езиков и културен феномен: немско-български паралели и контрасти, преводимост*. Велико Търново: Фабер.

Дейвис 1990: Davies, C. *Ethnic humor Around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.

Дейвис 1998: Davies, C. *Jokes and Their Relation to Society*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Декърс и Батрам 1990: Deckers, L. and Buttram, R. T. Humor as a response to incongruities within or between schemata. *Humor: International Journal of Humor Research*, vol. 3-1, 53–64.

Добрева: 1991: Добрева, Д. Печатни вицове от Габрово. Към произхода на образа на един български индустриален град. *Български фолклор*, кн. 3, с. 3–11.

Добрева: 1994: Добрева, Д. От София по-голема нема... Аспекти на идентичността в шопския хумор. *Български фолклор*, кн. 4, 14–24, 1994.

Зелигман и Чиксентмихали 2000: Seligman, M.E.P. and Csikszentmihalyi, M. Positive psychology: an introduction. *American Psychologist*, 55, 5–14.

Клопики 1987: Chlopicki, Wl. An application of the script theory of semantics to the analysis of selected polish humorous short stories, Unpublished MA Thesis. Purdue University, West Lafayette, IN.

Козер 1960: Coser, R. L. Laughter among colleagues: A study of the social functions of humor among the staff of a mental hospital. *Psychiatry*, 23, 85–95.

Къойперс 2006: Kuipers, G. *Good humor, Bad joke: A sociology of the joke*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Марков 1990: Марков, Г. *Задочни репортажи за България*. София: Профиздат.

Нерхардт 1977: Nerhardt, G. Operationalization of incongruity in humor research: A critique and suggestions, In: Chapman, A. J. and Foot, H. C. (eds.), *Humor and laughter: Theory, research and applications*. London: John Wiley and Sons, 55–62.

Оринг 1992: Oring, E. *Jokes and their relations*. Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky.

Оринг 2003: Oring, E. *Engaging Humor*. Urbana: University of Illinois Press.

Раскин 1985: Raskin, V. *Semantic Mechanisms of Humor*. Dordrecht: Reidel.

Ричи 2005: Ritchie, D. Frame-shifting in Humor and Irony. *Metaphor and Symbol*, 20, 275–294.

Ричи 2004: Ritchie, Gr. D. *The Linguistic Analysis of Jokes*. London: Routledge.

Славов 1991: Славов, И. (съст.). *Златната решетка*. София: УИ “Св. Климент Охридски”.

Станоев: 2005: Станоев, Ст. *Вицът и неговите послания*. София: Издателство Марин Дринов.

Саловой et al. 2000: Salovey, P. et al. Emotional states and physical health. *American Psychologist*, 55, 110–121.

Сулс 1972: Suls, J. M. A two-stage model for the appreciation of jokes and cartoons, In: Goldstein, Geoffrey. H. and McGhee, Paul E. (eds.), *The Psychology of humor*. New York: Academic Press, 41–45.

Сулс 1983: Suls, J. M. Cognitive Processes in Humor Appreciation, In: MacGhee, Paul E. and Goldstein, Geoffrey H. (eds.), *Handbook of Humor Research*. New York: Academic Press, 39–57.

Фредриксън 2003: Fredrickson, B.L. The value of positive emotions. *American Scientist*, 91, 330-335.

Фройд 1975/1905: Freud, S. *Jokes and their Relation to the Unconscious*. London: The Hogarth Press.

Хобс 1968/1651: Hobbes, Th. *Leviathan*. Harmondsworth: Penguin Books.

Хоумс 2006: Holmes, J. *Gendered Talk at Work*. Oxford: Blackwell.

Швьобел et al. 2007: Schwoebel, J., Dews, Sh., Winner, E. and Srinivas, K. Obligatory processing of the Literal Meaning of Ironic Utterances: Further Evidence, In: Gibbs, Raymond, W. and Colston, Herbert L. (eds.), *Irony in Language and Thought: a cognitive science reader*. London: Routledge, 253–268.

Шулц 1976: Shultz, Th. R. A cognitive-developmental analysis of humor, In: Chapman, A. J. and Foot, H. C. (eds.), *Humor and Laughter; Theory, Research and Applications*. London and New York: Wiley and Sons, 11–36.